№ 88 Մայիսի 16 (28) 1881 Մայիսի 16 (28) № 88

ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 բուբլ. կէս տարվանը 6 բուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են մեզանից խմբագրատան մէջ.

Ուտարարարարացից գրվում են ուղղակի.
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ ազգ օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն ժամանակ:

Յայտարարութիւնների համար. վճարում են
հրատարակիչ բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԲԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Դամակ Բաթումից։ Ներքին լուրեր։— ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Գիւմանիայ։ Յոյն-Թիւրքական սահման։ Նամակ Թիւրքիայից։ Արտաքին լուրեր։— ՀԵՌԱԳՐԻՆԵՐԸ— ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։ — ԲԱՆԱՒԻՐԱԿԱՆ Թիֆլիսի հայերեն գրքերի հրատարակութիւնն ընկերութիւնը.

ՆԵՐԲԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՄԱԿ ԲԱԹՈՒՄԻՑ

—

Մայիսի 5-ին

Ապրիլ ամսոյ 26 թիւն կիրակի գիշեր ժամը 7-ին գէպի լոյս երկուաշաբթի Բաթում քաղաքիս մէջ մի մեծ եւ սարսափելի Տրգէն տեղի ունեցաւ, որ գէթ 700.000 բուբլի վնաս պատճառեց հրդեհվելոց՝ թէ կալուածատէրերին և թէ խանութպանների։ Այս Տրգենը, որ մեծ չուգայնի մէջն էր, 3 ժամուան մէջ լափեց 105 խանութներ, որոնցից 2—3 հատ ապրանքները միայն ապահովացրած էին. ապահովացրած ապրանքների արժէքը 20.000 բուբլու կը հասնի. Հրիգեսեաները առհասարակ իրենց ապրանքների $^1/_3$-ը հագիւ կարողացան ազատել։ Ուրեմն ալ ապահով ապրանքին $^1/_3$ մասը հագիւ կրցան սատնաց սատանայութեամբ յոգեմթիւ աւարպայց։

Դանիելան և ալեքսիէք որք իրենց հոգեկան միայն կրցան վերկել մահաւէր կրակէն։

Հրդեհը պատճառած վարդը Ղալինն քանի մը քայլով հեռի տանելոյ հետ ազնուի մեռն էլ Հրդեհին ծագումը մէկ մէնդրելի խանութի կռնակի սենեակէն էր։ կրակը գերի մի մահաւոր վիրաց պրացաւ մի չորքէն մինչ անցաւ, անհագուլ ճարճատուն մոխիր դարձուց և գեանի հատաւոր բրաւ գեղեցկի չէնքեր, որոց մէջ փառաւորագոյն էր Բաթումի բնակիչ Միրզէյ Հիշնդի Բրշենանի չէնքը, որի երկրորդ գոյութիւնի մէջն էր հայադարար դասաւորի գիւանատունն և նահանգական ժողովը, որեանից գծուարաւ կրցան ազատել արխիվի գործերն և գանազան թղթեր.

Յաւ ի սիրտ կրնամ որ ասուիմանութիւն չառ անենց գանուեցաւ ի պատահել արկածիս Այդմ ազատաւ ասուիմանութիւնը ուռնէր միայն մի ջրբոհան և այն գէրազրաբար մինչեւ վերջը կարկատված էր։

Եթէ կամէր չառ գիւրութեամբ կարող էր խաբանել կրակը երբ չէր բռնված գմնայի չաքը։ Արդէն կը պակասին հրդեհական գործիքներ

Կը զարմանամ թէ ինչու համար կը հաւաքեն խանութպանները և կալուածատէրերէ քաղաքային զանազան տուրքեր. մինչդեռ նրանց ոչ մի ոստիկանութեան առաջին առնելու միջոցներ կը պակասին։

Մենք այժմ չը գիտցինք հրդեհի պատճառը. միայն ասկանաւոր մարդերէն ոմանք կրանն թէ արդէն այս այրած տեղերը բոլորը պիտի վերծային նաւամանկոնը ընդլայնելու համար։ Ապէք կրանն թէ որովհետև մի քանի խանութներ ապահովագրեալ էին, այդ պատճառաւ է։ Հրիգեսլոց վնասը այժմս կարի զարկիցնու։ Կան այնպիսիք, որ առուր չարի կարօտ են և այնպիսիք որ փոքրոյնելու մէջ մնացած են և պատկիսլ տեղեր կը պակսին։—Ամենքն ես ազբաս գրութեան մէջ են։ Այժմս ամենէն չառ վնաս եղաւ վերոյիշեալ Միրզայէ Հիշնդի Բրշենանի, որոյ 75.000 բուբլի ինչքը ոչնչացաւ սուղ ժամանակի մէջ։ Արդեաք յուսոյ պարտիք կատարութիւնն վարձառութիւն մը անտեղ համար. եթէ ոչ հաւատացէք որ այլեւոյ յուսխատն կրցած են։ Ցանկալի էր որ կատարութիւնը անտես չառնէ զայնս վարձառութեան մասին։

Ապերասանութիւն պիտի ըլլար եթէ լուսաբեմար անջնէի նորին վեհութեան գենեռալ կոմսարարի անձնորդութիւնը չը յիշէլով։

Նա ինքն իր պատանդ զորքերով չառ ապրեցաւ և կրակը խափանեց 2—3 հոտ տարտակաչէն չէնքեր վլլնելով. որոնք առաջի կարին լափուելու, նա բոլոր Բաթումի մեծ չուկան պատեց, քաջաբար մարտնչեցաւ. կրակին հետ, թէև տարին մէկը ցաւցուց և մեռ ի երեսի գաւազանը կոտրեցաւ, բայց նորէն չը վհատեցաւ։

Վարդերին այս է, որ չը գիտեմ ինչպէս եղաւ է մի պարտի առաջարկեմին, որ մի ներկայացում տայ յօգուտ տրիկերից, գենեռալը խոնարհաբար պատասխանեց ասելով. «Հարկաւոր է ներկայացում տալ ոչ յօգուտ տրիկերից, այլ յօգուտ հրդեհական գործիքներս, որովհետև կը տեսնեմ որ քաղաքային ոմանք կը գտանի է այդ մասին։

* * *

ՆԵՐԲԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Правитель. Вѣстн.» լրագրում հրատարակվեցաւ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրոյն Նիկոլայի մի շրջաբերական գէպ ռուսական հասարակական շրջանների հոգաբարձութիւնը։ Ահա այդ շրջաբերականի դրեալը բովանդակութիւնը։ «Ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութիւնը ուելի սակաւ քան թէ մի այլ գիւմարկներ հոգաբարձութիւնները ուսումնարանական շրջանների իրանց անդամներ յայտնութիւններով տեղական իշխանութիւնն և տեղական հասարակական շրջանի հետ, պէտք է ծառայեն որպէս կապող օղակ տեղական պէտքերի և կենդանական ուսանողութեան միջև։ Հասարակաւոր վերաբերութեամբ մինիստրը յայտնում է որ պէտք է վերականգնվի 1863 թ-ի համալսարանական կանոնադրութիւնը։ «Մինչ հանգամանքները և պարագի կատարումն։ Անհրաժեշտ են խելացի գիւցիպլինա, առաջնորդութիւն և խելացի կարգադրութիւն պարապմունքներին։ Անհրաժեշտ է զարգացն և ընտանիքի մէջ յարկաբերութեան հասատանելու։ Դարձրեցին կեանքը պէտք է բաց լինի հասարակական հսկայութիւն։ Սակայն զարգացնի վերաբերութեան կատարումները կը պահպանեն նրանց վրա ընդհանուր տեսանողութեան իրաւունքը, բայց գիրեկոլեգիաները և սենատները պէտք է ներկայացնեն որպէս կատարվելու հոգաբարձութիւնն, ոչ թէ որպէս սահմանադրիչներ հասարակութեան ինքնակոչութեան։ Նրանք պէտք է համզվին որ ծառայում են հասարակական գործին և ոչ թէ հրամայում են նրան։ Կրնան գոյանալ հասարակութիւնը ապի մէջ պէտք է լինի հիմնաքար ժողովրդական գպրոցի»։

—

«Голосъ» հաղորդում է որ արտասահման գնալուց առաջ կոմս Լորիս-Մելիքով ներկայացաւ Թագաւոր Կայսրին Գատչինի պալատի մէջ.

—

Օդեսայից «Новости» լրագրին հաղորդում են որ մայիսի 6-ին ժողովուրդը կոտրեց հրէաների մի քանի խանութներ և գրեհաներ։ Հետեւանք որը ամբոխը կոտրեց տեղերի մի քանի ապահիներ ընդհանուր երկիրչ է տիրում։ Կարգը վերականգնեցրած է.

—

«Порядокъ» լրագիրը ասում է որ հրէաների ջարդը հարաւային Ռուսասանում նրանում են բացատրում, որ ժողովուրդը հարատեւորած է եղել հրէաներից։ Բայց այժմ յայտնվում է, ասելացնում է լրագիրը, որ ջարդարարների և կալուածատէրերի մեծ մասը ոչ թէ մայրօրաներ են եղել, որոնք կարող էին զայրացած լինել հարատեւաբարդ հրէաների դէմ, այլ նրանց մեծ մասը եղել են բան Ռուսասանից եկած ամբոխի գործակալներ, որոնց հանանդեսներ արարվում է բրնաղվել հրէաներին, ուրեմն որոնք ոչ թէ միայն չէին կարող հարատեւորված լինել հրէաներից, բայց երբէք չէին էլ տեսել նրանց.

—

Վաղարշապատից մեզ գրում են։ «Թաղաւոր Կայսրի գահակալութեան օրից վաղարշապատ. Բաղաւ, Շամախու և Ներքինվանի այլ տեղերի նոյ բոլոր գանանները ինքնիրեն ներկայացրին կառավարիչներ, ազատելով որ նրանց համարերը պարտնապէս ճանաչվի որպէս կրօնական անկախ համայնք և նրանց իրաւունք տրվի տեսական հայ-ռուսական քարոզիչներ ունենալ և ոչ թէ գերմանայի պաստորներ (մի ցանկալիութիւն որ նրանք արդէն տան և հինգ տարի է որ յայտնում են), որպէս զի նրանք թագաւորին հաւատարմութիւն երդում տան իրանց համարան համնեան, իրանց ազգամատեան և իրանց հոգեւոր անձերի ներկայացնեան։

Երբ առաջին հրատարակութեան մինչեւ վերջին գրքոյկը տպած և կազմած էր, Կենդանական գրամանաւանդին իսկ միջնորդութեամբ առաջարկեցաւ ընդունել այդ հրատարակութիւնը ամբողջապէս, միայն այն պայմանով, որ նա կարելի վճարի այդ գրքի վրա ծախսած գումարի մի մասը, իսկ այդ հրատարակութեան արտադրեանի գումարի մեծ մասը այն ժամանակ, երբ գրքերը կը ծախվեին։ Այսպէս՝ Կենդանական գրամանաւանդը մեր խմբի առաջին գրքոյկի համար կանխիկ վճարեց 250 բ., ստանալով իրեանից այդ գրքոյկի ամբողջ հրատարակութիւնը և պ. պ. Ս. Էմբ-Խաչատրեանցի ու Ն. Տէր-Գեորգեանցի միջոցով Կենդանական գրամանաւանդը բերանացի (գիմադարձաբար) պայման կապեց մեր խմբի հետ, որ մեր մեծ հրատարակութիւնների ամեն մէկի համար կանխիկ կը վճարի նրանց վրա ծախսած գումարի կէսը (մասնաբարապէս), ի հարկէ մեկանից ամեն մի հրատարակութեան ամբողջական ստանալուց յետոյ։ Դրանով Կենդանական գրամանաւանդը ցանկանում էր բերում էր և մեր կարիքերով գնդի գրքերի հրատարակութիւնների առնարարան բացասական իրաւունքը։

Միւս կողմից յետոյ հրատարակիչ երկրորդ գրքոյկը, որի ստանալուց յետոյ Կենդ. գրամանաւանդը դարձեալ (կրկնած պայմանի հետեւ վրա) կանխիկի վճարից 200 բ.։

Գրաձեալ մի քանի ամիսից յետոյ տպագրվեց մեր խմբի երրորդ հրատարակութիւնը, դա Գամառ-Քաղիպայի «Մանկական երգեր»։ Էր։ Եւ սկսեցի յանձնել Կենդ. գրամանաւանդին այդ հրատարակութիւնը պատրաստվելուն պէս մաս մաս, բայց երբ այդ գրքոյկների մեծագոյնը բարդվեցաւ էր և ես առաջարկեցի Կենդ. գրամանաւանդին հանանել նրանց և վերադրել ինձ հասանելի գումարը, Կենդ. գրամանաւանդը ոչ թէ «Մանկական երգերի համար» փող է տուել, այլ յետ կանգնեց իր պայմանից, ասելով, որ ես կարող եմ ասել այդ գրքոյկը ծախելու և մեզ գրամանաւանդերին... այս ասած էր ինձ այն ժամանակ, երբ Կենդ. գրամանաւանդը հրատարակիչների մի մասը արդէն ստացել էր և իր անասնոյ գաղափարներ էր ուզարկել։ Հասկանալի է, որ մի այլ գրամանաւ չէր համանանվի (և չը համանանվեց) կանխիկի վճարել այդ հրատարակիչների համար մեր խմբին, որովհետև գրամանաւը կարող էր կանխիկի վճարել միայն այն պայմանով, որ մի որ և իցէ հրատարակիչներ ծախողը միայն ինքն լինի, գտնէ հրատարակիչներ առանձին ամիրաներ, և այդ հրատարակիչների ամբողջ պահեստը իր մամ գանվի։

Այսպէս՝ մնում էր «Մանկական երգերը» տալ կամ մասնաւոր մեզ գրամանաւանդերին, ինչպէս և կենդ. գրամանաւանդին։

Թիֆլիսի այժմեան ընկերութիւնը հասատանվեց և, ինչպէս յայտնի է հասարակութեան, ընդունեց մեր խմբի երեք հրատարակութիւնները, որովհետև, գարձեալ կրկնում ենք, այժմեան մեզանից էի մնացել։ Ես չէի կարողանում հասատանալ, աշխատում էի հաւատ չտնտեսել այդ լուրին, բայց.... գժբաղդաբար դա սրբէն կատարված իրողութիւն էր։

Կենդանական (Ազգաք Ցանկանանանի և ընկ.) գրամանաւանդի և վերջ յիշած երեք մանկական գրքոյկների հրատարակիչների յարաբերութիւնները պարզելու համար, ես ստիպված եմ մի քանի մանրամասնութիւններ վրա խոսել։ Ես այդ մի պարտաւորութիւնն եմ համարում։

Գաղտնի է, որ այժմեան Թիֆլիսի ընկերութիւնը չարունակութիւն է մի փոքրիկ խմբի, որ սրին ես ես պատիւ ունեցայ մասնակցելու։ Այդ սրին ես ես գիրեալ սկսեց իր գործունէութիւնը գրքոյկներ տալ։ Դրանց գրքոյկներին ունէր չարունակել իր գործունէութիւնը. բայց այլի առաջ ունենալով, որ իր գործունէութիւնը նիւթական միջոցների պակասութեան պատճառով կարող է ամենակով դադարել, սկսեց գիմել այնպիսի միջոցներին, որոնցով գործը կը կարողանար ինքն իրան գոյութիւն տալ։

Այդպիսիներից մին, անկասկած, տարարարութեան բացասելն էր Տարարարութեան նամակ 220 բ., այն է՝ Նիկ. Միրզայեանց 100 բ., Ալեմ Գրիգորեանց 50 բ., Սարգիս Տէր Գնանեանց—50 բ., եր. Աբրահամեանց 10 բ., Յով. Քեսիմեանց 10 բ.։

Երեքորդը և ամենապլիսաւորը հետեւանն էր մեր առաջին հրատարակութեան մինչեւ վերջին գրքոյկը ասած և կատված էր. Կենդանական գրամանաւանդին իսկ միջնորդութեամբ առաջարկեցաւ ընդունել այդ հրատարակութիւնը ամբողջապէս, միայն այն պայմանով, որ նա կանխիկի վճարի այդ գրքի վրա ծախսած գումարի մի մասը, իսկ այդ հրատարակութեան արտադրեանի գումարի մեծ մասը այն ժամանակ, երբ գրքերը կը ծախվեին։ Այսպէս՝ Կենդ. գրամանաւանդը մեր խմբի առաջին գրքոյկի համար կանխիկի վճարից 250 բ., ստանալով իրեանից այդ գրքոյկի ամբողջ հրատարակութիւնը և պ. պ. Ս. Էմբ-Խաչատրեանցի ու Ն. Տէր-Գեորգեանցի միջոցով Կենդանական գրամանաւանդը բերանացի (գիմադարձաբար) պայման կապեց մեր խմբի հետ, որ մեր մեծ հրատարակութիւնների ամեն մէկի համար կանխիկի կը վճարի նրանց վրա ծախսած գումարի կէսը (մասնաբարապէս), ի հարկէ մեկանից ամեն մի հրատարակութեան ամբողջական ստանալուց յետոյ։ Դրանով Կենդ. գրամանաւանդը մեզ էր բերում էր և մեր կարիքերով գնդի գրքերի հրատարակութիւնների առնարարան բացասական իրաւունքը։

Միւս կողմից յետոյ հրատարակիչ երկրորդ գրքոյկը, որի ստանալուց յետոյ Կենդ. գրամանաւանդը դարձեալ (կրկնած պայմանի հետեւ վրա) կանխիկի վճարից 200 բ.։

Գրաձեալ մի քանի ամիսից յետոյ տպագրվեց մեր խմբի երրորդ հրատարակութիւնը, դա Գամառ-Քաղիպայի «Մանկական երգեր»։ Էր։ Եւ սկսեցի յանձնել Կենդ. գրամանաւանդին այդ հրատարակութիւնը պատրաստվելուն պէս մաս մաս, բայց երբ այդ գրքոյկների մեծագոյնը բարդվեցաւ էր և ես առաջարկեցի Կենդ. գրամանաւանդին հանանել նրանց և վերադրել ինձ հասանելի գումարը, Կենդ. գրամանաւանդը ոչ թէ «Մանկական երգերի համար» փող է տուել, այլ յետ կանգնեց իր պայմանից, ասելով, որ ես կարող եմ ասել այդ գրքոյկը ծախելու և մեզ գրամանաւանդերին... այս ասած էր ինձ այն ժամանակ, երբ Կենդ. գրամանաւանդը հրատարակիչների մի մասը արդէն ստացել էր և իր անասնոյ գաղափարներ էր ուզարկել։ Հասկանալի է, որ մի այլ գրամանաւ չէր համանանվի (և չը համանանվեց) կանխիկի վճարել այդ հրատարակիչների համար մեր խմբին, որովհետև գրամանաւը կարող էր կանխիկի վճարել միայն այն պայմանով, որ մի որ և իցէ հրատարակիչներ ծախողը միայն ինքն լինի, գտնէ հրատարակիչներ առանձին ամիրաներ, և այդ հրատարակիչների ամբողջ պահեստը իր մամ գանվի։

Այսպէս՝ մնում էր «Մանկական երգերը» տալ կամ մասնաւոր մեզ գրամանաւանդերին, ինչպէս և կենդ. գրամանաւանդին։

Թիֆլիսի այժմեան ընկերութիւնը հասատանվեց և, ինչպէս յայտնի է հասարակութեան, ընդունեց մեր խմբի երեք հրատարակութիւնները, որովհետև, գարձեալ կրկնում ենք, այժմեան